

2019

М і с т о ,
о п о в и т е л е г е н д а м и – Н і ж и н

М і с т а і м і с т е ч к а Ч е р н і г і в щ и н и
к р а е з н а в ч і н а р и с и

І с т о р и к о -

Департамент культури і туризму, національностей та
релігій Чернігівської облдержадміністрації
КЗ «Чернігівська обласна бібліотека для дітей»

Міста і містечка Чернігівщини

Місто, оповите легендами

(історико-краєзнавчі нариси)

В И П У С К 9

Чернігів - 2019

У Д К 016:93/94

У к л а д а ч к а Л . М . К а з а к о в а

Л і т е р а т у р н и й р е д а к т о р Г . М . В е ч е р с ь к а

В і д п о в і д а л ь н а з а в и п у с к Т . М . К л ю й

М і с т о , о п о в и т е л е г е н д а м и : і с т о р и к о - к р а є з н а в ч і н а р и с и /
Ч е р н і г і в с ь к а о б л а с н а б і б л і о т е к а д л я д і т е й ; у к л а д . Л . М . К а з а к о в а . –
В и п . 9 . - Ч е р н і г і в , 2019 . – 18 с . - (М і с т а і м і с т е ч к а Ч е р н і г і в щ и н и) .

Д а й д ж е с т з н а й о м и т ь ч и т а ч і в з л е г е н д а м и , п а м ' я т к а м и а р х і т е к т у р и
т а в и д а т н и м и д і я ч а м и м і с т е ч к а Н і ж и н н а Ч е р н і г і в щ и н і , ф і н а л і с т а
В с е у к р а ї н с ь к о ї а к ц і ї « 7 ч у д е с У к р а ї н и : і с т о р и ч н і м і с т а т а м і с т е ч к а »

Легенди

Багато дослідників, висуваючи різні теорії походження назви міста Ніжина, опираються на лінгвістичні докази. Наприклад, частина українських дослідників стверджують, що назва "Ніжин" походить від антропоніма "ніга" або "нега", який означає зволоженість. Поглянувши на територію, де розташоване місто, пересвідчуємося, що версія виглядає доволі правдоподібною, адже Ніжин стоїть на болотах.

Окрім наукових теорій походження назви міста існує і легендарна. У давні часи ніби-то тут жив богатир-хлібороб Нежата, від імені якого і пішла назва міста.

За іншим переказом, назва міста виникла після монголо-татарської навали, коли усі чоловіки пішли на війну із загарбниками, а повернувшись з поля бою, побачили незжаті ниви із обсипаним зерном. З тих пір говорить легенда і з'явилась назва міста «Нежатин» - незжата нива.

За іншою версією, назва міста походить від Ніжин-озера, що розташоване на околицях сучасного Ніжина. Тобто біля озера було поселення "город у Нежин-озера", яке згодом трансформувалося у "Неж-город", а пізніше - у Ніжин.

Історичні замальовки

Територія, на якій розташоване м. Ніжин, була заселена в глибоку давнину. Археологічні дослідження регіону дають можливість стверджувати, що заселення басейну р. Остер відбулося за доби неоліту.

Найбільш цікавими пам'ятками доби раннього заліза на Ніжинщині є поселення черняхівської культури (III - V ст. н.е.). Племена мали тісні торгівельні зв'язки з країнами античного світу та античними державами - містами у Північному Причорномор'ї. Саме з племенами черняхівської культури вчені пов'язують

знахідки на околицях Ніжина окремих монет та скарбів срібних римських динаріїв перших століть нашої ери.

Уперше Ніжин згадується у літописі "Повість минулих літ" за Іпатіївським списком 1078р., Нежатин - 1135р., а Уненіж - 1147р. У жовтні 1239 р. золотоординський загін хана Менгу по дорозі на Чернігів знищив укріплення Уненіж.

З другої половини XIV ст. Ніжин входив до складу Великого Князівства Литовського. У результаті війни Російської держави з Литвою (1500 - 1503 рр.) Ніжин у складі Чернігово-сіверських земель відійшов до Росії.

У першій чверті XVII ст. польський король Сигізмунд III, захопивши територію Чернігівщини, почав укріплювати основні її міста. 26 березня 1625р. він надав Ніжину Магдебурзьке право, земельні володіння та герб із зображенням Георгія Переможця, який списом вражає змія.

Ніжин у XVII - XVIII ст. був багатонаціональним містом. Тут, крім українців і росіян, жили греки, болгари, турки, перси, німці, поляки. І це не випадково, адже місто було розташовано на торговельних шляхах з Польщі, Туреччини, Москви.

Найбільшими і найвідомішими у Ніжині були Троїцький, Покровський та Всеїдний ярмарки, кожний з яких тривав до двох тижнів. Важливу роль у торговельному житті Ніжина відіграли греки. Статистичні дані свідчать, що найбільша їх кількість була у 1746 р - 1800 чол. Це складало 7% населення Ніжина. Поселившись у Ніжині, греки розпочали інтенсивну торгівлю. Вони торгували суконними виробами, тканинами, золотом, сріблом. У 1696 р. було засноване в Ніжині Грецьке братство. З другої половини XVII та в XVIII ст. місто стає одним із провідних центрів внутрішньої та зовнішньої торгівлі України. Ніжин мав налагоджені зв'язки з ринками України, Росії, Молдавії, Криму, Німеччини, Австрії, Італії, Туреччини.

Культурна спадщина

Ніжин - одне з небагатьох міст України, яке зберегло, багато в чому, планування та забудову ХVІІ - ХVІІІ ст. і зберегло характерні риси свого історичного минулого. Лише на державному обліку перебуває 6 пам'яток археології, 55 - історії, 12 - монументального мистецтва. За підрахунками фахівців тут близько 300 історичних будівель, з яких понад 70 мають велику культурну та історичну цінність.

Найдавнішою архітектурною пам'яткою ХVІІ - ХVІІІ ст. є Миколаївський собор (1658-1668 рр.), Благовіщенський собор (1702 - 1716 рр.) та ансамбль грецьких храмів - Михайлівська церква, Всіхсвятська та Троїцька церква. Цікавою архітектурною будовою ХVІІІ ст. є церква Іоанна Богослова.

У 70-х роках ХVІІІ ст. у Ніжині формується комплекс будівель поштової станції. На сьогодні він єдиний в Україні, що зберігся майже повністю. У цьому будинку зупинялися Т.Г.Шевченко, М.В.Ломоносов, Д.І.Фонвізін, О.С.Пушкін, О.С.Грибоедов, М.В.Гоголь, М.І.Глінка, Марко Вовчок та багато інших видатних діячів культури.

Прогулянка містом

Ніжинський університет

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя - один із найстаріших навчальних закладів в Україні, відомий далеко за межами країни своїми освітніми, науковими і культурними традиціями.

В Російській імперії це був єдиний виш, утворений в повітовому місті. Якщо Ніжину не пощастило стати губернським

центром, то він став центром освіти.

Ніжинську гімназію вищих наук було відкрито у 1820 році за заповітом віце-канцлера Російської Імперії Олександра Безбородька (1747-1799) його братом Іллею (1756-1815). Місцем для побудови учбового закладу стала територія садиби Безбородьків на правому березі Остра. Парк, який і досі оточує заклад, розбитий спеціально на теренах колишнього садибного парку.

Ніжинська вища школа протягом 210 років свого існування змінювала напрями підготовки фахівців: від фізико-математичного ліцею до класичного університету (з 2004 року). За час існування було підготовлено понад 60 тисяч фахівців - педагогів, юристів, інженерів тощо. Тут отримали вищу освіту багато відомих представників науки та культури. Серед них письменник-класик Микола Гоголь, ім'ям якого університет був названий у 1939 році, Є.Гребінка, Л.Глібов, Ю.Збанацький, Є.Гуцало та ін.

При університеті діє музейний комплекс, який включає в себе три музеї: власне музей історії Ніжинської вищої школи, музей імені Миколи Гоголя та картинну галерею.

У Музеї рідкісної книги демонструються друковані шедеври, багато з яких були в первісному зібранні родини Безбородьків. Наприклад, можна побачити видання трудів Платона, надруковане у Венеції ще 1513 року – єдину такого роду книгу в Україні. Серед інших раритетів - «Іліада» та «Одіссея» Гомера (1544 та 1743 рр.), «Енеїда» Вергілія (1567 р.), класичні видання XVI-XVIII ст. творів європейських мислителів. Взагалі бібліотека університету нараховує понад 1 млн. книг і періодичних видань, більше 250 тис. з яких - рідкісні видання XVI-XIX ст.

Художня галерея первісно складалася з картин, подарованих музеєві у 1845 році почесним попечителем - Олександром Кушелевим-Безбородьком. Зараз у музеї можна побачити оригінали італійських майстрів Каррачі, Тьєполо та авторську

копію Тиціана. Безумовно, музей заслуговує на увагу хоча б через свій унікальний статус: він єдиний такого роду при учбовому закладі в Україні.

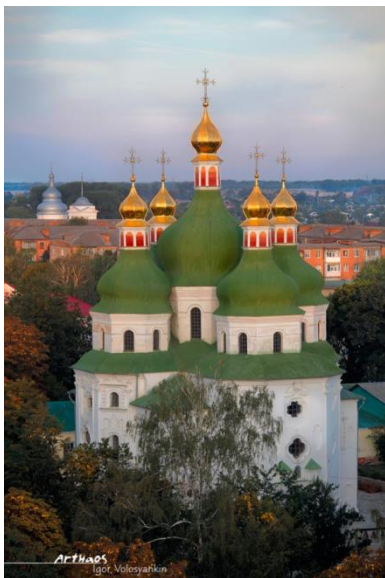
У музеї-кімнаті Гоголя, відкритій ще 1909 року, знаходяться речі, безпосередньо пов'язані з письменником, та раритети його часів – книги, фізичні прилади, меблі, які свідчать про особливості інтер'єру того часу.

Комплекс грецьких церков

До комплексу увійшли Михайлівська (1719 р.), Троїцька (1733 р.) та Всехсвятська (1782 р.) церкви.

Михайлівська церква – дуже стриманої архітектури, навіть архаїчна за обрисами, нагадує храми, які греки будували на Балканах. В її стіни вмуровані брили з епітафіями грецькою мовою.

Всехсвятська церква, що стоїть навпроти, – найбільша з трьох грецьких церков – побудована в стилі високого класицизму.

Миколаївський собор

Головний храм міста, перша кам'яна церква у Ніжині – її почали будувати у 1653 році. Зведений на старовинному Соборному майдані на кошти сім'ї Золотаренків, ніжинський собор називають «першим кам'яним дивом на Лівобережній Україні». Він всефасадний – тобто однаковий з усіх чотирьох боків, повернутий водночас до всіх сторін світу. Скільки б ви не йшли під його мурами, він весь час ніби повертається навколо своєї осі, залишаючись однаковим та незмінним.

За легендою, саме в цьому соборі вінчався гетьман Богдан Хмельницький із сестрою Золотаренків Ганною, а обраний

гетьманом на Чорній раді 1663 р. Іван Брюховецький приймав присягу. А у ХХ ст. тут вінчалися батьки відомого конструктора космічних кораблів Сергія Корольова.

Перший пам'ятник Гоголю

Перший в світі пам'ятник великому письменникові знаходиться у міському саду, неподалік від Миколаївського собору. Його відкрили у 1881 році. Автором був скульптор Пармен Забіла – представник відомого роду, який грав велику роль в культурно-мистецькому житті Лівобережжя. Монумент цікавий і прихованим портретом самого скульптора. Якщо підійти з лівого боку до цього пам'ятника, то контури плечей Гоголя окреслять профіль Пармена Забіли.

Ніжинський музей «Поштова станція»

Місцева поштова станція була дійсно центром цивілізації. Комплекс її будов 1780-х років (поштову станцію в них облаштували 1802-го) зберігся до наших днів. У будинку станційного доглядача влаштовано єдиний в Україні музей пошти.

Тут зупинялися чиновники усіх рангів, іноземці, студенти та гімназисти, священики та авантюристи, мандрівні театральні трупи та поліцейські команди, іноді разом з арештантами. Через станцію отримували листи, книги, товари. Вона була вікном Ніжина у світ, та відкривала Ніжин світові.

Гоголь, Шевченко, Пушкін, Міцкевич, Котляревський, Гулак-Артемовський, Толстой, Марко Вовчок, Куліш, Репін, актори «театру корифеїв» (Садовський, Саксаганський, Заньковецька) – хто тільки не зупинявся на станції! Інтер'єр кімнати, яка була в готелі для приїжджих, як і меблі збереженої кімнати самого доглядача дозволяють поринути у світ поштово-подорожніх історій тих часів.

Будинок з привидами

Як будь-яке старовинне місто з багатим минулим, Ніжин має і свої містичні історії. Будинків з таємничими історіями тут декілька, але найбільш відомим вважається будинок колишнього грецького магістрату.

За легендою у цьому будинку мешкає відразу декілька привидів. Причиною тому - особливості історії помешкання. Будівля складається з двох частин: одну половину будував заможний грек, іншу – настоятель сусіднього Благовіщенського монастиря Віктор Черняєв, і на кожній з них лежить власне прокляття. В одній живе привид «жіночий», у другій - «чоловічий».

«Грецьку» частину будинку, за переказами, прокляв ще підрядник на етапі побудови, аби помститися жадібному власнику.

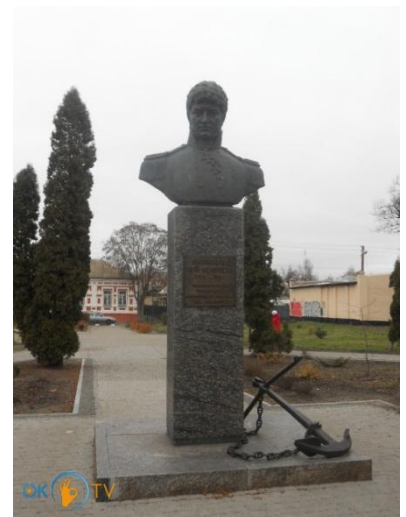
Згідно з іншою версією, привидом стала дівчина, дочка одного з міських голів, яка покінчила з собою через нещасливе кохання.

Щодо другої частини будинку, власником якої деякий час був монастирський ігумен, то він прокляв свою оселю через те, що був звідси виселений новим настоятелем монастиря. Невдовзі після цього у мешканців почалися не дуже спокійні часи, коли кімнатами хтось блукав та буркотів щось недоброзичливе.

Пам'ятник та будинок капітана Лисянського

На центральній ніжинській вулиці Гоголя знаходиться пам'ятник мореплавцеві Юрію Лисянському (1773-1837), який на початку ХІХ сторіччя брав участь в експедиції навколо світу разом з Крузенштерном.

Рідний будинок мореплавця зберігся. Він знаходиться «за лівим плечем»

пам'ятника, та виходить фасадом на паралельну вулицю Лесі Українки. Це був будинок священників сусідньої Іоанно-Богословської церкви, а майбутній адмірал був сином протоієрея цього храму та нащадком козацького роду.

Хрестовоздвиженська церква

Микола Гоголь любив ходити до передмістя Магерки. Хрестовоздвиженська церква (1775 р.) стоїть саме у цьому районі.

Легендарна церква на Магерках

Вона має дві неофіційні назви – «Вієва» та «Хохловська». За переказами, події, які надихнули Гоголя написати «Вія», сталися за декілька десятиліть перед тим, як письменник про них довідався. Вважається, що молодий Микола почув легенду про бурсака та панночку на одній з веселих вечірок, на які гімназисти потай від керівництва бігали саме на Магерки.

Щодо назви «Хохловська», то її церква має через те, що саме в ній хрестили Ольгу Хохлову – першу дружину великого художника Пабло Пікассо. Вона була уродженкою Магерок.

Будівля електростанції

Чудовий зразок українського модерну. Побудована електростанція була у 1914-1916 роках одним з головних маєстро цього стилю – Опанасом Сластіоном. Дизельний двигун для станції виготовили на київському заводі «Гретер» (потім він став відомим як «Більшовик»).

Перший струм Ніжинська електростанція дала восени 1916 року. Спочатку у місті було встановлено 69 ліхтарів, згодом їх стало вже 300. Було електрифіковано усі головні об'єкти міської інфраструктури.

Пам'ятник огірку

Якщо спитати перехожих, з яким

продуктом вони асоціюють Ніжин, то більшість згадає саме огірки. Це давній та стабільний бренд Ніжина, який тримає марку вже понад 300 років.

Ніжинський огірок, як своєрідну форму посолу, створили греки. Колись цей продукт відправлявся прямо на столи російських імператорів і вельмож та експортувався за кордон (у 56 країн світу), через що, наприклад, у Європі про Ніжин знали здебільшого саме як про «місто огірків».

Тривалий час рецепт огірків був таємницею, а ніжинські греки насолоджувались монопольним статусом постачальників імператора. До огірків згодом додалися томати та інші овочі й фрукти. Усе йшло під відомим уже брендом. На промислову основу соління огірків у третій чверті ХІХ ст. поставили вже не греки, а євреї на прізвище Гольденберги. 1897 року ними поставлено своєрідний рекорд - тоді засолили 100 вагонів огірків. Кожного року у вересні у Ніжині проходить свято огірка.

Ніжин багатий і на інші пам'ятки церковної та цивільної архітектури. Практично в кожному кварталі старого Ніжина можна знайти історичні будинки. Ніжин приємно вражає своєю атмосферою, адже мало яке місто на Лівобережжі має таку насичену історію та такий культурно-освітній «бекграунд».

Видатні особистості

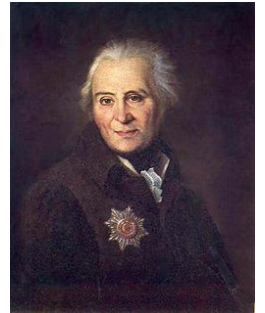
Роман Ракушка-Романовський (1623-1703), автор «Літопису Самовидця» - найвидатнішої літературної пам'ятки ХVІІ століття.

Іоанн Тобольський (в миру Іоанн Максимович) — український церковний діяч, богослов, духовний письменник — автор численних поетичних творів. Засновник Чернігівського колегіуму — базової моделі всіх духовних семінарій Гетьманщини та Російської імперії.

Архієпископ Георгій Кониський — український філософ, письменник, проповідник, церковний і культурний діяч.

Микола Бантиш-Каменський, український та російський археограф, бібліограф, історик, фахівець у галузі мовознавства російської словесності. Родоначальник архівної, бібліографічної справи, член Російської Академії, автор понад 30 наукових видань.

Юрій Лисянський, український і російський географ, мореплавець, мандрівник, автор словнику гавайської мови.

Знойко Олександр Павлович - український фізик-ядерщик за основним фахом, історик-краєзнавець, автор творів з історії і культури Київської Русі, українського міфотворення.

Заньковецька Марія, видатна українська акторка

Марк Бернес – співак, актор театру і кіно, актор дубляжу.

Початкову освіту здобув у Ніжині видатний конструктор Сергій Корольов.

Ніжинську гімназію закінчило багато відомих людей: Микола Гоголь, Олександр Афанасьєв-Чужбинський, Євген Гребінка (в Ніжині він написав рядки відомого романсу «Очи черные»), Віктор Забіла, Олександр Лазаревський, Яків де Бальмен (уперше проілюстрував «Кобзар» Тараса Шевченка), Василь Тарновський (старший) та ін.

Рекомендуємо почитати:

1. Баранков О. Древній Ніжин: сьогодення, перспективи / О. Баранков; розмову вів В. Лисенко // Деснянська правда. Вільна. – 2010. – 30 бер. – С. 2-3.
2. Волосянкін І. День Ніжина святкуватимуть у «травні»? / І. Волосянкін // Чернігівщина. – 2012. – 22 березня. – С. 3.
3. Гаврик В. Ніжин може стати одним із «7-ми чудес України»: Ніжин туристичний: історія, культура / В. Гаврик // Деснянська правда. – 2016. – 14 липня. – С. 6.
4. Дмитренко Н. Нежатин град / Н. Дмитренко // Жінка. – 2008. - № 2. – С. 8-9.
5. Єршов А. До питання про час виникнення м. Ніжина / А. Єршов // Сіверянський літопис. – 2001. - № 6. – С. 94-99.
6. Крупним планом – місто Ніжин // Деснянська правда. – 2001. – 14 серпня.
7. Костенко І. Ніжине мій... / І. Костенко // Сіверянський літопис. – 2002. - № 5. – С. 132-134.
8. Кудина В. Легенды древнего Нежина / В. Кудина // Семь Дней. – 2008. - № 44. – С. 19.
9. Назимко К. Ніжин, оповитий містикою... / К. Назимко // Деснянка вільна. 2010. – 12 жовтня. – С. 5.
10. Онищенко Н. Гоголь посміхається... / Н. Онищенко // Урядовий кур'єр. – 2005. – 26 березня. – С. 10.
11. Онищенко Н. Задля краси Ніжина / Н. Онищенко // Деснянська правда. – 2005. – 6 серпня. – С. 3.
12. Повітове місто N // Деснянка вільна. – 2010. – 12 жовтня. – С. 4.
13. Приходько М. «Славный и нежный град, любимый всеми» / М. Приходько // Дзеркало тижня. – 2005. - № 27-28. – С. 29.
14. Самойленко Г. Ніжин – європейське місто / Г. Самойленко, О. Самойленко / Сіверський інститут регіон.досліджень; ред.. В. Бойко, Л. Чабак. – Чернігів:

Видавець Лозовий В.М., 2010. – 72 с.

15. Сапон В. Ніжин – не від слова ніжити... \ В. Сапон // Деснянська правда. – 2008. - № 73. – С. 11.
16. Симоненко В. Греки в Нежине / В. Симоненко // Черниговский полдень. – 1988. – 11 июня.
17. Тысячная Н. Нежин: urbi et orbi / Н. Тысячная // День. – 2005. - № 93. – С. 18-19.
18. Ясенчук О. Ніжин містичний / О. Ясенчук // Сіверщина. – 2006. – 15 грудня. – С. 13.

М і с т о , о п о в и т е л е г е н д а м и :

Н і ж и н

(М і с т а і м і с т е ч к а Ч е р н і г і в щ и н и)

І с т о р и к о - к р а є з н а в ч і н а р и с и

М а т е р і а л п і д г о т о в л а л а : Л . К а з а к о в а

Л і т е р а т у р н и й р е д а к т о р : Г . В е ч е р с ь к а , О . В о л ч е н к о

К о м п ' ю т е р н а в е р с т к а : О . Т а ш л и к

В і д п о в і д а л ь н а з а в и п у с к : Т . К л ю й

В и д а в е ц ь :

Ч е р н і г і в с ь к а о б л а с н а б і б л і о т е к а д л я д і т е й

в у л . Р о к о с о в с ь к о г о , 2 2 а

м . Ч е р н і г і в 1 4 0 3 2

т е л . . 0 4 6 2 - 9 5 - 1 9 - 4 5

<http://ostrovskogo.com.ua/>

E - m a i l : o s t r o v s k o g o @ o n l i n e . u a